

HORN PÉTER

# Agrárgazdaság – EU-kitekintéssel



*Horn Péter  
állatgenetikus, egyetemi tanár  
az MTA rendes tagja*

## Az emberi civilizáció kialakulása a mezőgazdaságon alapult

Az újkőkör (a neolitikum) emberének először a földművelés kialakításával sikerült kiszabadulni a természettől való teljes függőségből; a korábbi korszakokat a gyűjtögetésre és vadászatra alapozott élelemszerzés jellemezte. Az emberiség fejlődéstörténete során először – mintegy tízezer évvel ezelőtt a Tigris és az Eufrátesz folyamvidékén – kezdett tudatosan termelni, elsőként feltehetőleg a vadbúzát „házasította.” A földművelés döntően felgyorsította az emberi képességek fejlődését, létrejöhett a társadalmi munkamegosztás; ezzel a mezőgazdaság az emberi civilizáció alapjává vált. Ez az újkőkori „forradalom” – a földművelés forradalma – anyagi és szellemi vonatkozásban a mezopotámiai, az egyiptomi, a kínai, a japán és az ó-amerikai magas fokú kultúrákat megalapozó első és döntő lépcsőfok volt.

A földművelés forradalmával szinte párhuzamosan zajlott a ma ismert és széles körben elterjedt állatfajok többségének házasítása is i. e. 7–4 ezer

1942-ben született. 1965-ben agrármérnökként végzett a Gödöllői Agrártudományi Egyetemen. 1970-ben a mezőgazdasági tudomány kandidátusa, 1981-ben akadémiai doktora lett. 1985-ben az MTA levelező, 1995-ben rendes tagjává választották.

Pályáját a Bábolnai Állami Gazdaságban kezdte; oktatói, kutatói pályáját 1971-től a Kaposvári Mezőgazdasági Főiskolán és jogutódján, a Kaposvári Egyetemen folytatta; 2000 óta az egyetem rektora. A kutatás és oktatás mellett több országban dolgozott szakértőként, Indiában, Finnországban, az Egyesült Államokban, Új-Zélandon és az Élelmézésügyi Világszervezetben (FAO). Számos nemzetközi és hazai tudományos társaság tagja, tisztségviselője, továbbá több rangos külföldi és hazai tudományos szakfolyóirat szerkesztőbizottsági tagja. 2002 óta az MTA Agrártudományok Osztálya elnöke.

Főbb kutatási területei: alkalmazott állatgenetika, állatnemesítés (baromfifajok, sertés, hal-fajok, gímszarvas), a genotípus és a környezeti tényezők közötti kölcsönhatások feltárása különböző háziállat-fajok értékmérő tulajdonságait illetően.

*Földet művelő egyiptomi parasz-  
tok, relief, i. e. V. dinasztia kora*

#### Háziasítás (domesztikáció):

az a folyamat, amelynek során a vadon élő állat az ember tudatos tevékenysége hatására háziállattá lett vagy lesz. A háziasítás során az állatok számos tulajdonsága módosult. A változások iránya és mértéke döntően attól függ, hogy az ember milyen céllal tenyésztí az adott állatfajt, illetve fajon belüli változatát, a fajtát, és az adott környezet mennyiben tér el az eredeti természetes környezettől. A legfontosabb változások: szín, testtömeg, testarányok, ösztönök, szaporaság, ivari élet, igényesség, ellenálló képesség, termelési tulajdonságok (pl. hús-, tej-, gyapjú-, tojástermelés) és a teljesítőképesség (gyorsaság, röpképesség, szaglóérzék stb.). A háziasítás állandó folyamat, a háziasított állatfajták szinte folyamatosan változnak a tenyészkiválasztás, a szelekció hatására.

#### FAO (Food and Agricultural Organization of the United Nations):

az ENSZ Élelmezési és Mezőgazdasági Szervezete 1945-ben alakult meg Kanadában, mintegy 140 országot tömörít. Célja a tagországok mezőgazdasági színvonalának, ezáltal a népesség élelmiszer-ellátásának mennyiségi és minőségi javítása. A FAO 1979. évi közgyűlésén Romány Pál akkori mezőgazdasági és élelmezésügyi miniszter kezdeményezte: minden évben október 16-a legyen az Élelmezési Világnap, hogy a világ kormányainak figyelmét így is felhívják a téma rendkívüli fontosságára.



között; a kutyáé már tizenötezer, a rénszarvasé pedig tizenkétezer éve kezdődött el.

A **háziasítás** során a növények és az állatok alkalmazkodtak az emberekhez és azok céljaihoz. Az állattenyésztés elterjedésével kialakult a kevert mezőgazdaság korszaka, de sok esetben az emberi közösségek földművelőkre és állattenyésztőkre váltak szét, az adott korra jellemző kulturális sajátosságokkal.

A mezőgazdasági tevékenységet már az ókorban is sokirányúan szabályozták. A világ talán első szociális indíttatású agrártörvénye Mózesről származik, az i. e. 13. századból: „És midőn learatjátok országotok aratását, ne teljesen arasd le meződnék szélét aratásodkor, a szegénynek és jövevénynek hagyjad azokat.” (*Móz III, 23.*)

E törvény egyik kései utóda napjainkban az Egyesült Államok 2003. évi mezőgazdasági költségvetése (kb. 75 milliárd dollár), amelynek több mint fele belföldi élelmezési segélyprogramokra jut, a szegénységi küszöb alatt élők népélelmezési szempontból kívánatos jó színvonalú ellátására (iskolai étkeztetés, terhes- és kisgyermekes anyák élelmiszer-támogatása stb.).

Az Egyesült Államokhoz hasonló élelmiszersegély-programok nemcsak a leszakadó, a szegényebb lakossági rétegek népegészségügyi szempontból fontos, kiegyensúlyozott élelmiszer-ellátását szolgálják – javítva egyúttal az életminőséget is –, hanem ezzel országuk belső piacát is védik.

Az Élelmezésügyi Világszervezet (FAO) szerint 2001-ben a világ lakosságából 2,6–2,7 milliárd ember léte kizárólagosan a mezőgazdaságtól függött. A háztartási statisztikák azt mutatják, hogy a leggazdagabb országokban az összes fogyasztói kiadás 12–16 százalékát, a közepesen gazdagokban egynegyedét-egyharmadát költik élelmiszerekre. Hazánkban ez mintegy 25 százalék, az élvezeti cikkekkel együtt pedig átlagosan 34 százalék. Talán kevesen tudják, hogy a világ vezető ipari nagyhatalma, az Egyesült Államok minden ötödik munkavállalójának állása valamilyen módon az agrárgazdasághoz, az agrárbizniszhez kapcsolódik. Joggal állapíthatjuk meg tehát, hogy a 21. század elején a világ lakosságának több mint a fele egzisztenciáisan függ az agrárgazdaságtól.

## A világ agrárgazdaságának néhány fő vonása napjainkban

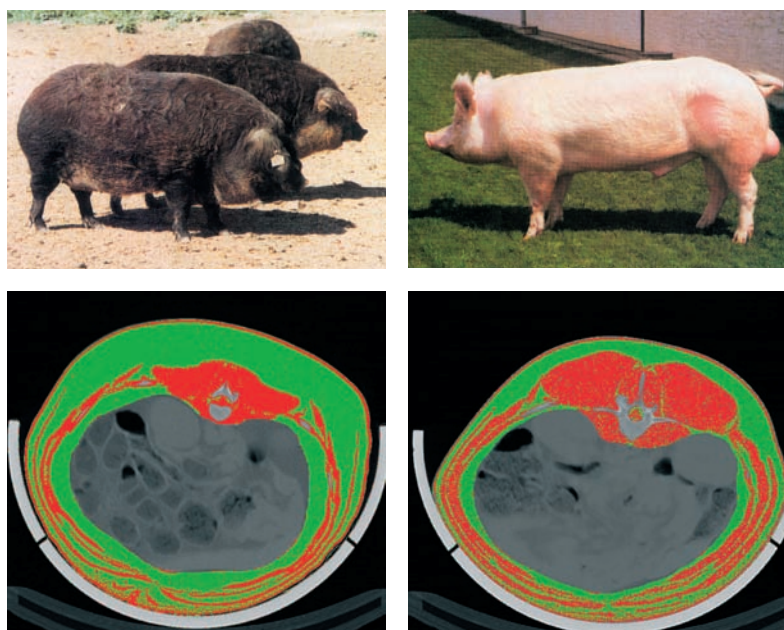
Az elmúlt ötven év a mezőgazdaságban is nagyobb változásokat hozott, mint a korábbi évszázadok. Ötven éve 2,5 milliárd ember élt a Földön, ma több mint hatmilliárd. Fél évszázada az emberiség 16 százaléka (négy-százmillió) éhezett, ma már számuk ugyan nyolcszázmillióra nőtt, de az éhezők aránya 13 százalékra csökkent. Ma 3,5 milliárd ember élelmiszer-ellátása sokkal jobb, mint fél évszázada volt, kétmilliárd nem éhezik, de ellátottsága igen szegényes. Szomorú tény, hogy – az éhezők százmilliókon kívül – az alultápláltság még napjainkban is milliárdnyi ember osztályrésze, főleg a fejlődő országokban. Szomorúan kell tapasztalnunk, hogy újabban a közepesen gazdag és a gazdag országokban is – a szociális hálók gyengülése folytán – számottevően nőtt az alultápláltak száma. Ez alól hazánk sem kivétel.

Azt azonban mégis óriási eredményként kell elkönyvelnünk, hogy a több mint kétszeresére nőtt emberiség élelmiszer-ellátásával nemcsak lépést tudott tartani az agrárgazdaság, hanem még javított is azon. Ezt a hallatlan fejlődést új, nagy teljesítményű növény- és állatfajták, új termelési eljárások tették lehetővé. A mezőgazdaság ma már szinte minden tudományág eredményét hasznosítja.

Szakmai tevékenységeből adódóan itt csupán a sertés és a pulyka hústermelő képességének változására mutatok be két példát. Az utóbbi négy évtizedben a sertés kifejezetten zsírttermelő állatból döntően hústermelő állattá vált, a pulyka hústermelő képessége megkétszereződött a korszerű módszerekkel végzett nemesítés, szelekció hatására.



*Éhező, alultáplált anya és gyermekei*



*A két sertéstípus jellemző egyede: hús- (jobbra) és zsírsertés (balra) komputertomográffal készült keresztmetszeti képe. A zölddel jelzett felületek zsírt, a vörös mezők a húsrészeket mutatják.*



A pulyka hústermelő képességének változása

Tulajdonság	Pulyka típusa		Változás, % 1965 = 100
	1965	2000	
Testsúly	5,6	19,1	359
Mellhús	1,1	4,8	430
(20 hetes bakok)			



Főleg a szarvasmarhatartás adja a táplálkozás alapjait több afrikai törzsnél

A mezőgazdasági tevékenység termelékenysége a fejlett országokban rohamosan nőtt, de alig vagy egyáltalán nem változott az elmaradott régiókban. Emiatt hihetetlen mértékben tárgult, megduplázódott a világ legfejlettebb (2 százalék) és legelmaradottabb agrártermelői (több mint ötszázmillió ember) közötti termelékenységi különbség (például 2000 tonna gabona/év/dolgozó szemben 1 tonna/év/dolgozóval). Ezek a hatalmas különbségek a birtokszerkezettől, a gépesítettségtől, a természeti adottságoktól, az infrastruktúrától, a szakismeretek mértékétől és több más tényezőtől is függenek. A döbbenetes az, hogy ezek a különbségek sok országon és régióon belül egyidejűleg is fennállnak (például Dél-Afrika, Zimbabwe, India), és sokszor szinte feloldhatatlan belpolitikai feszültségeket is gerjesztenek. Ha nem is ilyen mértékben, de hazánkban is erősen nőttek a különbségek a fejlett „nagy-” és a sok kisüzem termelékenysége között.

A különböző régiók általános gazdasági fejlettségében, az agrárgazdaság termelékenységében, a népsűrűségben, a rendelkezésre álló agrárerőforrások egy főre eső mennyiségében (földterület és minőség, vízellátás, klíma stb.), az élelmiszerbőségben, illetve -hiányban fennálló nagy különbségek alapján nem csodálkozhatunk azon, hogy az agrárgazdasággal szemben támasztott társadalmi elvárások is eltérően alakulnak.

A nagy népsűrűségű, erőforrásokban szegény, fejletlen infrastruktúrájú fejlődő országok döntő többségében (például Afrika legtöbb országa, számos ázsiai ország) a mezőgazdasággal szemben támasztott egyetlen igény az életfenntartáshoz szükséges táplálék előállítása szinte bármilyen áron. Egyetlen, monofunkcionális az agrárgazdaság. A másik végletet az Európai Unió képviseli, amikor az agrárgazdaságtól elvárja, hogy – a lakosság bőséges, biztonságos és nagyon változatos élelmiszer-ellátása mellett – a tevékenység hosszú távon fenntartható legyen, messzemenően kímélje a környezetet, őrizze meg az élővilág sokszínűségét, az állattartásban érvényesítsen ún. állatjóléti követelményeket, őrizze meg a vidék lakosságmegtartó erejét, a mezőgazdaságból élők jövedelme legyen versenyképes más szakmákéval, biztosítsa a vidék kulturált tájlelétét, legyen a terület- és vidékfejlesztési stratégiák szerves része. A világon leginkább az Európai Unióra jellemző a sok célt egyidejűleg teljesítő multifunkcionális agrárgazdasági filozófia és stratégia.

Az Európai Unió ezért – a multifunkcionális agrárgazdaság fenntartásának szükségességét és költségesebb voltát elismerve – az adófizetők pénzéből különböző jogcímenek jelentős **támogatásokat** nyújt a mezőgazdaságnak. Mivel nagy agrártermelő – a lakosság élelmiszer-ellátása összességében jó és biztonságos –, az Európai Unió a legtöbb ágazatban nem érdekelt a termelés további növelésében.

#### Az Európai Unió agrártámogatásainak típusai:

- közvetlen termelői támogatások,
- a piacok stabilizálását szolgáló intervenciók és export-támogatások,
- beruházási támogatások,
- szerkezetváltást, környezetvédelmet, vidékfejlesztést szolgáló egyéb támogatások.

Több, nagyon fejlett mezőgazdaságú ország (például az Egyesült Államok, Kanada, Ausztrália és Új-Zéland) agrárgazdaságának fejlesztése során a termék-előállítás hatékonyságára helyezi a fő hangsúlyt, eközben egyre nagyobb igényt támaszt a környezetvédelmi követelmények teljesítésére. Ez az országcsoport arra törekszik, hogy a globalizációs folyamatokból adódó világkereskedelmi versenyelőnyét tovább növelje. Az agrárgazdaság multifunkcionális EU-filozófiáját nem tekintik követendőnek, mert az sok vonatkozásban gátolná a hatékony termék-előállítási törekvések érvényesítését. Az is igaz persze, hogy a természeti potenciáljuk – szemben az Európai Unióval – hatalmas, ma még csak részben kihasznált.

Nem véletlen tehát, hogy az Európai Unió különböző eszközökkel védi belső piacait, nem, vagy korlátozottan ad szabad utat a globális verseny érvényesülésének. Nem tagadható, hogy emiatt az agrárkereskedelem további liberalizálásáért küzdő országok – fejlődők és fejlettek egyaránt – folyamatosan támadják.

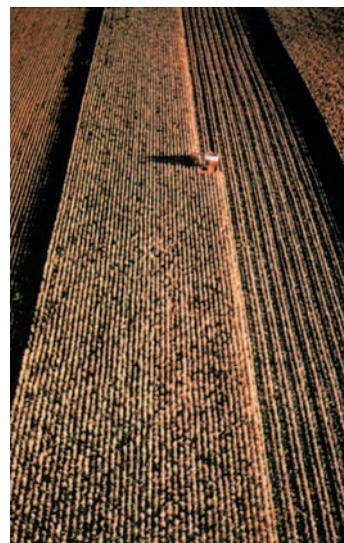
## A magyar mezőgazdaság és Európa kapcsolata – történelmi tanulságok

Magyarország csatlakozása az Európai Unióhoz nagy horderejű történelmi lépés. Nem véletlen, hogy az álláspontok megosztottak, az optimisták mellett sokan pesszimisták, még az agrárgazdaság szereplői közül is. Kevesen gondolnak a történelmi előzményekre, tanulságokra, s még kevesebben arra, milyen hatalmas piacvesztéssel járna kimaradásunk, a hátrányosan megkülönböztetett „harmadik országok” csoportjába való visszazuhanásunk.

A magyar agrárgazdaság rövid áttekintését csupán a hosszabb – konszolidálni tekinthető – időszakokra korlátozom, mert ezek mutatnak olyan jegyeket, amelyek érdemi, tartósabban ható tendenciák érvényesülését engedték meg, és amelyekből EU-csatlakozásunk szempontjából is fontos tapasztalatok vonhatók le. A háborús időszakok és a rövidebb ideig ható forradalmi és szélsőségesen politikailag befolyásolt időszakok oly atipikus gazdasági és agrárgazdasági helyzeteket teremtettek, amelyek csak történelmileg nagyon rövid ideig voltak fenntarthatóak.

## Agrárgazdaságunk a 11–19. század között

A mezőgazdaság a honfoglalás óta fontos szerepet játszott a magyar gazdaságban. Szent István idejében elsősorban kenyérgabonát, kölest, árpát és zabot termeltek, szarvasmarhát, juhot, kecskét, és nagy számban lovakat tenyésztettek. Szent István egyes törvényeiben a büntetések mértékét a vad-



*Kukoricabetakarítás egy amerikai farmon*



*Marhahajtók a 17. században*



*Makkoltatás a 19. sz. első felében*

*A magyar szürkemarha*

lott társadalmi helyzetéhez igazították, így némi fogalmat alkothatunk az akkori vagyoni különbségek arányairól is. Egyik jellemző példa erre, hogy a feleségét megölő előkelő személy ötven, a vitéz tíz, a népből való pedig öt tinóval válthatta meg bűnét.

A középkorban az éhhalál megszokott jelenség volt Európában, százezerszámra szedte az áldozatokat. Egy-egy tartósabb aszály is válságba sodorta az élelmiszer-ellátást, falun és városban egyaránt. A legszörnyűbb éhínség Nyugat-Európában a 14. század elején pusztított, de Írországból a 19. század közepén háromszázezer ember halt éhen a burgonyavész járvány miatt. Magyarországon ezzel szemben alig ismerünk példát éhínségre, pedig itt is voltak aszályos időszakok. Nálunk a lakosság a kiterjedt állattenyésztés és a halban gazdag vizek révén sokkal kevésbé volt az ingatag hozamú gabonára utalva. Nyugaton a nagyobb népsűrűség eltartásához majd minden területet a búza és rozs foglalt el, alig maradt legelő, vesélyes mértékben visszafejlődött az állattenyésztés. A nyugat-európai példa egyik korai bizonyítéka annak, hogy a fenntartható mezőgazdaságnak és az élelmezési biztonságnak két alappillére a megfelelő arányban fejlett növény- és állattenyésztés.

A késő középkorban (14. század) a magyar külkereskedelmet a szarvasmarha és a bor határozta meg, a felvevőpiac Németország és Itália volt. Külkereskedelmi mérlegünk erős hiányt mutatott, amit aranyban és ezüstben kellett kiegyenlíteni.

A Magyar Királyság a 15. században Európa legnagyobb szarvasmarha- és borexportőre lett. A nagy testűnek számító – a mai magyar szürkemarhához hasonló típusú – szarvasmarha jól bírta a lábon történő hajtást több száz kilométeren át, megőrizve kitűnő húsminőségét. A magyar szürkemarhát egy befogadott nép, a kunok hozták magukkal a 13. században. Az alábbi képen az Európa-szerte híres magyar szürkemarhát, külkereskedelmünk legnagyobb értékű „termékét” láthatjuk. A magyar szürkemarha őshonos fajtaként mindmáig fennmaradt, sőt állománya – nemzeti örökségünk részeként – szépen gyarapszik.





Az élő állatok kereskedelmét nem fékezte sem az oszmán terjeszkedés, sem a felbomló magyar állam. A kereslet nőtt Bécs, Nürnberg, Augsburg, Ulm, Velence mind nagyobb élelmiszerigénye révén. A 16. század végére, a 17. század elejére évente több mint százezer szarvasmarhát vittünk ki az országból. Az akkori marhahajtók, a hajdúk voltak talán a későbbi cowboyok legendás elődei. A juhexport is számottevő, mintegy harmincezerre tehető. Növekedett a lóexport is, még Anglia is a vevőink közé tartozott.

A borexport a török hódoltság alatt érte el virágkorát, a furmint, a hárslevelű, a sárga muskotály voltak a vezető szőlőfajták. A tokaji bor a 17. századtól veszi át a vezérszerepet, és alapozza meg hírnevét Európa-szerte.

Az exportcikkek közül az élő állat, a bor, valamint a hal döntő fölénye egészen a 18. századig nem változott, meghatározó szerepet töltött be a deficitcsökkentés, a külkereskedelmi mérleg egyensúlyának javításában.

A magyar agrár- külkereskedelemben – a magyarok mellett – már a 11. századtól fontos szerepet játszottak az olaszok, a németalföldiek, a németek, a zsidók, sőt a mohamedánok is. A folyamatos betelepítések (németek, szerbek, szlovákok, csehek, románok, ruszinok, zsidók) általában jól illeszkedtek az uralkodók stratégiájába: nemcsak a háborúk során elnéptelenedett területek megművelését célozták, új mezőgazdasági kultúrák, új iparágak meghonosítását, hanem sok esetben tőkeforrást is jelentettek. A külföldiek letelepedése a nemzetközi kapcsolatok bővítésével is együtt járt, élénkítette a külkereskedelmi kapcsolatrendszerét.

A külkereskedelemben a búza is megjelent. 1780-ban a magyar külkereskedelmi forgalomban például 67 százalék volt az élő állat és gyapjú, 27 százalék a növényi termékek (16 százalék búza, 11 százalék dohány) aránya. Főleg textil- és divattermékeket importáltunk, de jelentős volt az iparban és mezőgazdaságban használatos fémeszközök behozatala is. A 18. század végétől elsősorban a búza- és a gyapjúexport játszott szerepet. A napóleoni háborúk után, a gabonadekonjunktúra alatt, virágzó ágazattá vált a gyapjútermelés. A magyar gyapjúexport elérte az évi 19 ezer tonnát. Az 1820-as években a magyar külkereskedelmi mérleg jelentős többletet mutatott.

## Agrárgazdaságunk az Osztrák–Magyar Monarchiától napjainkig

### Az Osztrák–Magyar Monarchia időszaka

Az Osztrák–Magyar Monarchia gazdasági-politikai struktúrája a kiegyezés után (1867) sok vonásában előfutára volt az Európai Uniónak. A nemzeti szuverenitás részleges korlátozása, a regionalizmus, a szabad tőke- és árucseré, a vámkorlátok lebontása, a védővámok alkalmazása mind ismerős fogalmak, és a gazdasági-politikai eszköztár is sok hasonlóságot mutat a mai Európai Unió rendszerével.

A kiegyezést követő időszakban a magyar mezőgazdaság intenzíven,



Tokaj-hegyvidéki szüretelés, 17. sz.

#### Osztrák–Magyar Monarchia:

Ausztria és Magyarország között 1867–1918-ban fennálló dualista államszövetség. Területe az osztrák örökös tartományokat és a Magyar Korona országait foglalta magába. Jogi alapját az 1867-es osztrák–magyar kiegyezés képezte. Magyarország és Ausztria önálló, egyenrangú tagállamok, felelős kormányokkal, kinevezettek-ből álló felsőházzal és választott képviselők-ből álló országgyűléssel. Az egységes külpolitika miatt a külügyet, a hadügyet és a kettő költségeinek biztosítására szolgáló pénzügyet közös minisztériumok felügyelték, irányították. A gazdasági együttműködést vám- és pénzügyi unió segítette jelentősen elő. A monarchia területe Bosznia-Hercegovina elfoglalásával 1878-ban, majd annektálásával 1908-ban, számottevően megnövekedett.



Országos általános kiállítás plakátja 1885-ből

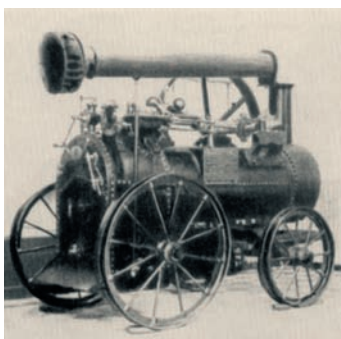
gyors ütemben és töretlenül fejlődött – különösen 1880–1914 között. A fejlettségi színvonal ugyan nem érte el a legfejlettebb nyugat-európai országokét, de jelentősen meghaladta a kelet-európai és balkáni országokat.

A nemzetgazdaságon belül a mezőgazdaság súlya mindvégig döntőnek bizonyult, a nemzeti jövedelem 54–61 százalékát, az exportnak pedig 60 százalékát adta. A monarchián belül a magyar agrárgazdaság jól ki tudta használni adottságait: 1918-ig a monarchia egész piacára termelt. A kialakult munkamegosztásban a fejlettebb osztrák és cseh iparvidékeket Magyarország látta el élelmiszerekkel, mezőgazdasági eredetű ipari nyersanyagokkal. Az egységes vámterület az 1867-es kiegyezést követően egyformán védte az osztrák–cseh ipart és a magyar mezőgazdaságot. A magyar agrártermékek az 52 milliós belső piacra kerültek, ahol az árak meghaladták a világpiaci árakat. Az 1910-es években már a magyar agrárkivitel zöme – többek között a marha 93, a sertés 100, a zsír 93, a gabona és liszt 94 százaléka – a monarchián belül talált gazdára. Az agrárgazdaság intenzív irányú átalakítása a fejlett nyugat-európai példákat követte.

Ennek szellemi hátterét a szakemberképzés minden szinten történő erőteljes fejlesztése (Mosonmagyaróvári Gazdasági Akadémia, Állatorvosi Főiskola megerősítése és kiépítése, erdészképzés Selmechánán, Debrecen, Kolozsvár és Kassa agrárképzési centrumainak létrehozása és szakiskolák létesítése), továbbá kutatóintézetek sorának alapítása biztosította. Kiemelt szerepet játszott e korszakban Darányi Ignác tevékenysége, aki több ciklusban összesen tizenkét évig volt mezőgazdasági miniszter.

1910 körül a nagyüzemekben elsősorban a búza és a kukorica hozamai érték el a fejlett nyugat-európai országok szintjét. Gyorsan emelkedett a cukorrépa termésátlaga is. A jó minőségű dohány termelése 1870–1913 között megnégyszereződött, a takarmánytermelés területe ötszörösére nőtt. Elterjedt az istállózó állattenyésztés. Széles körben terjedt a gépesítés (szántás gőzekével, cséplés). A lóvontatású gyári talajművelő eszközök teljes választékát is széles körben alkalmazták. A mezőgazdasági gépipar virágzásnak indult, főként a nagyméretű gazdaságoknak kínált az akkori világszínvonalon eszközöket (Ganz és a többiek). Forradalmi fajtaváltás zajlott le az állattenyésztésben. 1880-ban még 80 százalék volt, de 1911-re 28 százalékra csökkent a magyar szürke (igás és húshasznú) fajta aránya, helyette a tej- és húshasznosítású vöröstarka és borzderes fajták terjedtek el. Megalakultak a tejszövetkezetek. A lótenyésztés gyorsan fejlődött, az export megháromszorozódott, 1911-ben meghaladta az évi hatvanezer darabot. A nagyüzemi gyapjútermelés azonban visszaesett, nem bírta a versenyt a külföldön az olcsó ausztrál gyapjúval. A 19. század második felétől a világhírű zsírsertést, a mangalicát részben felváltották az angliai eredetű hústípusú sertések.

Az 1890-es években iparszerűvé fejlődött a sertéstartás, nagy sertéshizlaldák épültek, míg nem a sorozatos sertéspestisjárványok a nagy hizlaldák felszámolásához vezettek. Az első világháborúig a sertést elsősorban a kisebb gazdaságokban tenyésztették, az állomány folyamatosan nőtt, a sertéshús-fogyasztás mennyisége megelőzte a marha- és a birkahúsét.



Cséplőmozdony 1852-ből



Az intenzív gazdálkodás élenjárói, az új eljárások bevezetői a nagyüzemek voltak. A magyar mezőgazdaságra a későbbiekben is jellemzően a 100 katasztrális hold alatti gazdaságok tartották a szarvasmarha 80, a sertés 85, a ló 87, a baromfi majd 100 százalékát, így az állatállomány nagyobb része a kisebb üzemek kezében volt. A monarchia idején alakult ki a magyar élelmiszeripar, és vált a világon a legmagasabb színvonalúvá a malomipar – olyan nagyszerű találmányoknak köszönhetően, mint a Mechwart-féle acélhengerszék és a Haggemacher-féle síkszita –, és tovább nőtt a minőségi lisztexport.

A magyar mezőgazdaság és élelmiszeripar fejlődését nagyban elősegítették a jelentős belföldi és külföldi tőkebefektetések, az idetelepített kiváló szakemberek új gyártási eljárásainak meghonosodása, valamint az általában liberális politika tartós érvényesülése.

## Az 1920–1938 közötti időszak

A monarchia szétesésével a vámközösség felbomlott, a magyar mezőgazdaság fejlődése szempontjából kedvező helyzet megszűnt. A magyar kivitel a világpiaci árak játékszerévé vált. Ez a helyzet egészen a második világháborút megelőző konjunktúráig lefékezte a hazai mezőgazdaság fejlődését. További problémát okozott, hogy az utódállamokban erőteljesen törekedtek a teljes gazdasági önállóságra, erős állami támogatásban részesítették a monarchián belül gyengén fejlett agrárgazdaságokat. A közeli piacok beszűkültek. A két világháború között azonban számottevően nőtt a hazai zöldség- és gyümölcstermesztés, érdemben megalapozva ezeknek az ágazatoknak a fontos szerepét a későbbi időszakokban.

Összességében azt kell megállapítanunk, hogy az 1920–1938-as időszakban a magyar agrárgazdaság újból leszakadt a fejlett nyugat-európai országok színvonalától, és erősen csökkent előnye a kelet-európai és a balkáni országokhoz képest is. A kialakult helyzetet jól szemléltetik a szántóföldi növények termésátlaga és a műtrágya-felhasználás alakulása, valamint az állattenyésztési színvonal főbb mutatói, összehasonlítva más európai országok mutatóival.

A magyar mezőgazdaságra kedvezőtlenül hatott a szélsőséges túlsúlyban levő nagybirtokrendszer, a törpebirtokosok, a gazdasági cselédek és a bér munkások nagy aránya, és az utóbbiak tragikusan rossz jövedelmi viszonyai



*Piacra tenyésztett ló*



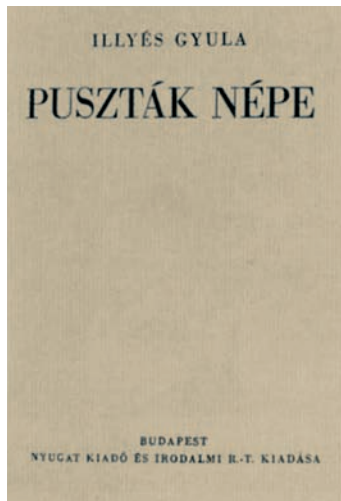
*A híres magyar földieper*

Ország	Búza q/ha	Cukorrépa q/ha	Műtrágya kg/ha
Dánia	30,4	362	60
Hollandia	30,3	381	310
Franciaország	15,6	276	36
Magyarország	13,7	206	2,2
Csehszlovákia	17,1	286	16
Bulgária	12,5	164	–

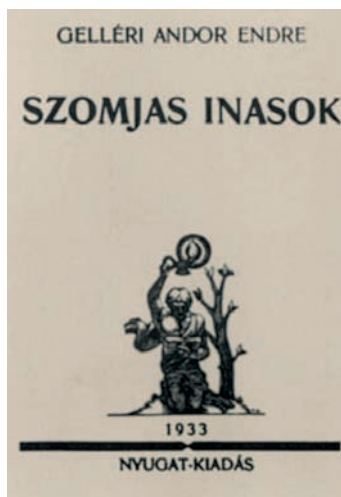
*Egyes szántóföldi növények termésátlaga és a műtrágya-felhasználás néhány európai országban 1934–1936 között*



*Az állattenyésztési hozamok néhány európai országban a második világháború előtt*



*Megrázó erejű könyv a földműves-cselédnép életéről*



*...és a pesti külváros proletár-világáról*

Ország	Állatsűrűség számosállat, db/ha mg. területre	Tejtermelés l/tehén/év	Egy sertésre jutó hús- termelés, kg
Dánia	98	3215	107
Hollandia	105	3480	146
Franciaország	41	1845	94
Magyarország	29	1586	30
Csehszlovákia	51	1988	51
Bulgária	35	450	—

az 1930-as években. Ez a lakossági réteg az össznépesség egyharmada volt, vásárlóként alig képezett érdemi erőt a belső piacon, így az egész gazdaság fejlődését is fékezte.

Az 1920–1938-as időszakban a magyar nemzetgazdaságnak változatlanul a mezőgazdaság volt a legnagyobb ágazata – mindvégig a GDP mintegy 40 százalékát adta.

A két világháború között a mezőgazdaság mindvégig biztosította a lakosság élelmiszer-ellátását, ezen felül a termelés 25–30 százalékát, egyes években 50 százalékát exportálni lehetett és kellett is, mert ez tette lehetővé az ipar fenntartásához szükséges nyersanyagok, gépek és más ipari és fogyasztási cikkek importját. Az 1920–1938 közötti időben az agrárexport összes kivitelünk értékének 65–82 százaléka volt (egyúttal jelezte gazdaságunk egészének elmaradottságát is).

A kivitelben belül az állati termékek aránya folyamatosan nőtt, az 1930-as évek második felére meghaladta a gabona arányát is. A legfontosabb növényi termékek: búza, rozs, kukorica, vetőmagvak; a legfontosabb állattenyésztési termékek: szarvasmarha, vaj, sertés, sertésszár és szalonna, baromfi-hús, toll, tojás. 1930-ig döntően Ausztria, Csehszlovákia, Németország és Olaszország voltak az importőrök, 1932-től Németország tört az élre (60 százalék). Devizagazdálkodási okokból – és az egyoldalú függőséget csökkentendő – erős piacszelesítés is lezajlott Anglia, Franciaország, sőt az Egyesült Államok irányában is.

## Az 1960-as évektől a rendszerváltásig

Az állami gazdaságokra és mezőgazdasági szövetkezetekre alapozódó nagyüzemi mezőgazdasági szerkezet – sok megpróbáltatással terhes és egyéni tragédiák sorát is előidéző – kialakulását követően az 1960-as évek elejétől fokozatosan vált működőképessé. Ezt jelentős mértékben elősegítették azok a politikai döntések, amelyek lehetővé tették a szovjet kolhoz-rendszertől alapvetően eltérő agrárgazdasági modellt, a sajátos magyar út és fejlődés kibontakozását. Az 1968-as gazdasági reform újabb lökést adott: a többi szocialista országhoz képest nagymértékben liberalizálta a gazdasági-politikai működési feltételeket. Nem véletlen, hogy a hazai agrárpolitika folyamatosan politikai támadások kereszttüzeiben állt három

évtizeden át, nemcsak a volt szocialista országok, a KGST részéről, de gyakran belpolitikai téren is.

Nagy lendületet adott a mezőgazdaság fejlődésének a háztáji gazdaságok és a nagyüzemek közötti kooperációk létrejötte, amely mintegy megteremtette a korábban ismeretlen mértékű polgárosodás feltételeit vidéken.

Az agrárpolitika két fő célja a lakosság lehető legmagasabb szintű ellátása volt az élelmiszerek széles választékával, és emellett a többletek exportja a külkereskedelmi mérleg javítása érdekében. Mindkét fő célt a KGST-országok közül a legsikeresebben Magyarország teljesítette.

Az 1960-as évektől kezdve gyors ütemben nőttek a növénytermesztési és kertészeti kultúrák hozamai – az új fajták, a gépesítés, a műtrágyázás és az általános szakmai-technológiai színvonal fejlődése eredményeként. Ezáltal létrejött az állattenyésztés gyors fejlesztésének döntő előfeltétele: a hazai takarmánykészlet növekedése. Az állatállomány – elsődlegesen az abrakfogyasztók, a sertés és a baromfi – jelentősen nőtt, az új fajták, hibridek gyorsan terjedtek, a termelési szint emelkedett, az állatiternék-előállítás hatékonysága javult. A magyar állattenyésztés átalakult: intenzív húsrutermelés célúvá vált, az abrakfogyasztó fajok túlsúlyával.

A szakképzettség dinamikus növelését az agrárszakoktatás és kutatás minden területén nagyszabású fejlesztések segítették, viszonylag nagy szabadságot biztosítottak a fejlett országokkal való együttműködésre.

A főbb mezőgazdasági termékek egy főre eső termelésében messze meghaladtuk a fejlett országokat, emiatt könnyű volt az exportot növelni.

Történelmünk során először irányult a kivitel nagy része Kelet-Európa felé, elsődlegesen a Szovjetunióba. Mindemellett számottevő és szinte létfontosságú volt folyamatos nyugat-európai és más tőkés relációjú exportunk is (kb. 30–40 százalék). A hazai élelmiszeripar jelentős fejlesztése nagyban hozzájárult ehhez, számos üzem szerzett közös piaci és amerikai akkreditációt is. A folyamatosan devizahiányos külkereskedelmi mérlegünk javításában az agrárexport többlete volt a legnagyobb tétel.

A lakosság élelmiszer-fogyasztása és ennek szerkezete folyamatosan megközelítette, és az 1980-as évek közepére elérte a legfejlettebb nyugat-európai országok szintjét, a minőségi népelelmezés szempontjából nagy fontosságú állatiternék-fogyasztást illetően.



Vásárlók a fővárosban, 1960-as évek

Évek	Búza tonna/ha	Műtrágya-felhasználás kg/ha
1962–1963	1,8	107
1970–1971	2,6	146
1980–1981	4,4	94
1989–1990	5,1	30
1994–1995	4,4	51
2000–2001	3,9	–

A búza termésátlagának változása, valamint a műtrágya-felhasználás 1962–2001 között





*A főbb mezőgazdasági termékek termelése és a fejlett országok átlagához viszonyított mértéke (százalékban)*

Megnevezés	Magyarország kg/fő	A fejlett országokhoz viszonyított termelés, %
Gabona, kg	1288	185
Kukorica, kg	601	321
Zöldség, kg	159	133
Gyümölcs, kg	164	129
Összes hús, kg	151	184
Tej, l	264	87
Tojás, db	416	144

*Az egy főre jutó állattermék-fogyasztás változása Magyarországon 1960–2000 között*

Termékek	Fogyasztás, kg/év/fő				
	1960	1970	1989	1995	2000
Tej, l	114	109	180	141	147
Tojás, db	160	247	390	279	310
Baromfihús, kg	9	14	22	23	30
Sertéshús, kg	25	30	43	27	27
Marhahús, kg	9	14	7	7	4
Egyéb húsféleség, kg	6	6	8	5	5
Hús összesen, kg	49	64	80	62	66

A hazai agrárfolyamatok nagy nemzetközi visszhangot váltottak ki, történelmünk során soha annyi agrárszakemberünk nem dolgozott tanácsadóként külföldön – nemcsak fejlődő, hanem fejlett országokban is –, mint az 1970–1980-as években. A nemzetközi agrárszakmai turizmus virágkorát élte. Európában Magyarország úttörő munkát végzett az alábbi területeken: a hibridkukorica-vetőmag és a sertéshibridek előállítása, a szarvasmarha-tenyésztés specializált, tej irányú szakosítása, az egész országra kiterjedő részletes talajtérképek elkészítése, magas technikai szintet képviselő nagy teljesítményű géprendszerek optimális területre kiterjedő integrált működtetése. Hazánk mezőgazdasága szakmai és gazdasági szempontból összekapcsolódott a világ legfejlettebb országaival – ebben az Egyesült Államok is kiemelt szerepet kapott –, számtalan partnerkapcsolat épült ki.

A világbanki kölcsönök és programok enyhítettek a devizális tökehiányon, támogatták a nyugati legfejlettebb technológiai eszközök és eljárások gyors átvételét, innovatív adaptálását, a nemzetközi kapcsolatok bővítését és az interaktív ismeretáramlást.

Az eredményekben számtalan merész és kezdeményező agrárszakember és politikus munkája, erőfeszítése és küzdelme testesült meg. A KGST és az akkori politikai világrend közepette ez hatalmas teljesítmény volt, még akkor is, ha a termeléspolitika mennyiségcentrikus volt.

Alig tudatosul bennünk, hogy az 1968–1989-es időszak agrárpolitikájá-

nak céljai mennyi rokon vonást mutattak az akkori Közös Piac, a későbbi Európai Unió céljaival. A legfontosabb célkitűzések:

- › a mezőgazdasági népesség jövedelemszintjének közelítése az ipariéhoz – ez már megvalósult az 1970-es évek végére, az 1980-as évek elejére –, a városiéhoz, növelve az alaptevékenységek termelékenységét;
- › a versenyképes farmméretek kialakítása, ahol a magas műszaki fejlettségű géprendszerek és technológiák gazdaságosan és eredményesen alkalmazhatók;
- › a termelés integrációs kapcsolatrendszere, az egyenként versenyképtelen kisüzemek összefogása és a piaci rendszerbe való bekapcsolásuk;
- › a mezőgazdasági nagyüzemek multifunkcionális tevékenysége, mindenekelőtt a munkahelyteremtés céljával;
- › a vidék népességmegtartó képességének fokozása, a vidéken élők életminőségének javítása (lakásviszonyok és települések infrastruktúrájának fejlesztése, orvosi ellátás, szociális háló erősítése, nyugdíjrendszer);
- › az élelmiszer-biztonság javítása (növényvédelem, állategészségügy fejlesztése, szakember-ellátottság növelése, áttekinthető adatszolgáltatás);
- › a fenntartható mezőgazdasági tevékenység (talajtérképek, a talaj tápanyag-utánpótlása, vízrendezés, talajjavítás, erdősítés) és
- › a nemzetközi kapcsolatok erősítése, humán erőforrás fejlesztés.

Az 1965–1989-es időszak a közös piaci filozófia értelmében is sok sikert hozott. A nagy különbség hazánk és a Közös Piac között az volt, hogy nálunk a teherviselőik nagyrészt a mezőgazdasági üzemek voltak, a Közös Piac pedig hasonló célok érdekében nagyon jelentős központi (adófinanszírozási) támogatásokat adott.

## Agrárgazdaságunk a rendszerváltás után

A rendszerváltást követően a KGST megszűnése után kelet- és közép-európai exportpiacaink zömét elvesztettük, a lakosság vásárlóerejének csökkenése pedig elsősorban a hús- és tejtermékfogyasztást vetette vissza, számottevően szűkítette a belső piaci keresletet.

A hazai nagyüzemi birtokszerkezet alapvetően megváltozott. Az állami gazdaságok összesen kilencszázezer hektáros területének felét a kárpótlás céljaira vették igénybe. 2002-re mindössze tizenkét állami tulajdonú gazdaság maradt, a többi magánszemélyeké lett, és magángazdaságok, korlátolt felelősségű társaságok, illetve részvénytársaságok formájában működnek.

A belföldi vásárlók tőkehiánya és a külföldi befektetőket elriasztó – földtulajdont és -használatot érintő – jogi bizonytalanság az oly szükséges tőkehiányon nem tudott enyhíteni. A mezőgazdasági szövetkezetek által művelt földterület az 1990. évi 72 százalékról 22 százalékra csökkent a kárpótlási folyamat végére. A hazai mezőgazdaságilag művelhető földterületből a magángazdaságok aránya az 1990. évi 15 százalékról 50 százalékra nőtt, a gazdasági társaságok az összterület 28 százalékán gazdálkodtak a kárpótlási folyamat befejezéséig.



*Állami tulajdonú nagyüzemi sertéshizlalás*



*Magángazdaság a szekszárdi borvidéken*

Az ezredfordulón az egyéni gazdaságok száma 960 ezer, ezek 90 százaléka öt hektárnál kisebb földdel rendelkező törpebirtok, és az üzem kritériumát sem elérő, egy hektár alattiak száma majdnem 700 ezer. Az 5–10 ha földdel rendelkezők aránya 12 százalék, az 10–50 ha területűeké 4,5 százalék és csupán 0,7 százalék azoknak az aránya, akik 50 hektárnál nagyobb földterületen gazdálkodnak. Az egyéni gazdálkodók mintegy 70 százaléka önellátásra termel, 30 százaléka árutermelő.

A kisméretű gazdaságok döntő többsége a tulajdonosoknak kiegészítő jövedelmet nyújt, de nem ad önálló egzisztenciát. A tulajdonosok nagy részének – az üzemszerű termeléshez elégtelen méret mellett – hiányzik mind a tőkéje, mind a szaktudása.

A 223 nagy, zömében állami tulajdonú élelmiszer-ipari vállalatot külföldi befektetők vásárolták meg. A korábbi állami és szövetkezeti vállalatok élelmiszer-ipari üzemeinek felaprózódásával a privatizáció révén mintegy háromezer élelmiszer-ipari szervezet működik. Jellemző azonban, hogy a hazai termelés 98 százalékát az a 231 nagyüzem adja, amely egymilliárd forintnál több árut értékesít. A nagyfeldolgozók tehát megmaradtak, csak magántulajdonba kerültek.

A hazai agrárgazdaságban a radikális tulajdonváltás ellenére a közép- és nagyüzemi szervezetek továbbra is nagy erőt képviselnek. A rendszerváltás előtti 134 állami gazdaság és 1247 mezőgazdasági termelőszövetkezet helyett 2000-ben 5774 gazdasági társaság és 1681 szövetkezet működött. Nagyüzemek művelik a terület 40 százalékát, s mindössze 15–16 százalékuk adja a hazai árutermelés 60 százalékát.

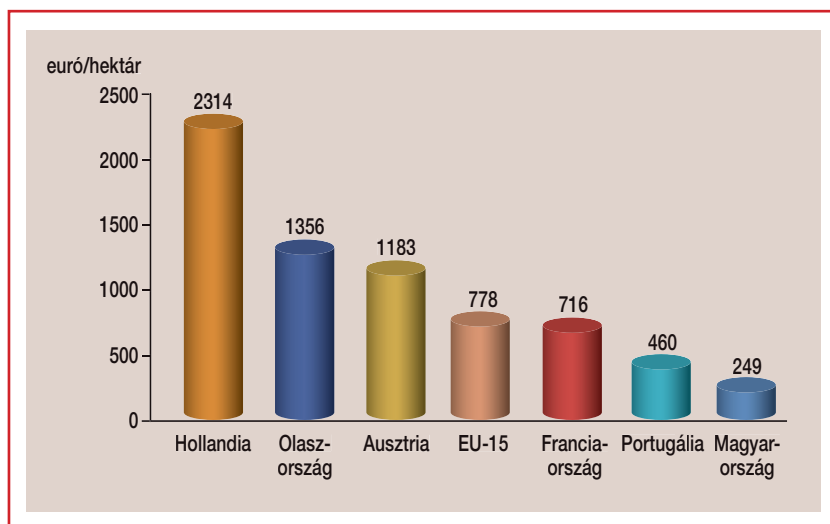
A rendszerváltást követő agrárpolitikai koncepcióhiány és túlpolitizáltság sok feszültség forrása lett, a magyar agrárgazdaság versenyképességét is csökkentette. Nagy szakmai hiba volt időben is összekapcsolni a mezőgazdaság szükséges struktúraváltását a kárpótlással. Káros mértékben aprózódott fel a földtulajdon, sokan vásároltak olcsón földet olyanok is, akik nem is kívánták azt művelni. Tág tere nyílt a hosszabb távon is nagy, ma még alig felmérhető károkat okozó spekulációs földvásárlásoknak is.

A mezőgazdaság jövedelmezősége 1991-től romlott, növekedett az eladósodottság. A korszerűsítést szolgáló beruházások rendkívül alacsony szinten állandósultak. A növénytermesztés hozamai visszaestek, és a korábbiakhoz képest nagy ingadozást mutatnak a csökkenő minőségi vetőmag-felhasználás, a tápanyag-utánpótlás, különösen a műtrágya-felhasználás

*Az állatsűrűség alakulása Magyarországon 100 ha mezőgazdasági területre*

Év	100 ha mezőgazdasági területre				
	Szarvasmarha	Sertés	Ló	Juh	Számosállat
1911	27,7	42,6	11,8	42,4	39,5
1935	25,3	61,8	11,7	19,2	38,0
1985	27,0	126,6	1,5	37,7	39,9
1990	24,3	123,6	1,2	28,8	36,5
1995	15,0	81,4	1,1	15,8	23,3
2000	14,0	108,4	1,2	27,7	26,4





*Az egy hektárra jutó átlagos jövedelem az Európai Unióban és hazánkban (Magyarország 2001; EU-országok 1999. és 2000. évi adatok)*

drasztikus visszaesése, a veszélyesen romló növényvédelmi helyzet következtében. Talajjavítás 2001-ben már egyetlen hektáron sem történt. Az elmúlt évtizedben a magyar talajok újból tápanyaghiányossá váltak, az erős gyomfertőzöttség aggasztó mértékű allergiát okozó tényező lett. A gyomfertőzöttség (például a parlagfű elterjedése) a népesség több százszázalékos hányadának rontja az életminőségét.

Az állatállomány történelmi mélypontra süllyedt, egészségtelenül csökkentve az állattenyésztés részesedését a GDP-ből. Az állatállomány, illetve állatsűrűség rendszerváltás utáni csökkenésének drámai mértékét mutatják az 1911–2000 között a jelenlegi országterületünkre vetített adatok.

Összegezve megállapítható, hogy 1990–2002 között agrárgazdaságunk újból lemaradt a fejlett európai országoktól. Szerkezete egészségtelenül kiterjedt lett, alacsony hozzáadott értékű ágazatok térhódításával jellemezhető (például kertészeti és állattenyésztési ágazatok visszaesése). Nem meglepő a harmadik évezred elejére kialakult, területegységre vetített jövedelem alacsony aránya az EU-tagországokhoz képest.

## A magyar agrárgazdaság erősségei és gyengeségei az EU-csatlakozáskor

Erősségek:

- › az ország területének kiemelkedően nagy része alkalmas mezőgazdasági hasznosításra, kétharmada kedvező ökológiai és termőhelyi adottságú;
- › az ország agrárgazdaságára a hagyományokból és ökológiai adottságokból adódóan a sokoldalúság jellemző;
- › az ágazatok többségében versenyképes növény- és állatfajtáink vannak, az ágazatok az alkalmazott termelési eljárások széles választékát művelik;



Élelmiszer-ipari üzem egy vidéki település közelében

- › a mezőgazdasági eredetű környezetterhelés a fejlett nyugat-európai országokhoz képest alacsony, emiatt a fejlesztésnek sokirányú és tág tere nyílhat a fenntartható fejlődés garanciájával;
- › a mezőgazdaságban dolgozó felsőfokú végzettségű szakemberek képzettsége viszonylag jó;
- › a mezőgazdasági alapanyag-termeléssel többnyire jól összehangolt a feldolgozóipar, exportpiacokon részesedésünk jelentős;
- › a hazai magas szintű élelmiszer-ellátást mezőgazdaságunk úgy tudja biztosítani, hogy exportra is jelentős mennyiséget tudott minden időszakban megtermelni anélkül, hogy túlterhelte volna a környezetet, veszélyeztette volna a mezőgazdaság fenntarthatóságát és az elismerten nagy állati és növényi fajgazdagságot (biodiverzitás);
- › az exportpiacok döntően a fejlett – kétharmad részben az európai uniós – régiókba helyeződtek át.

#### Gyengeségek:

- › az agrárgazdaságunk általános fejlettségi színvonala és jövedelemtermelő kapacitása az elmúlt tizenöt évben újból jelentősen elmaradt a fejlett országokétól;
- › előnytelenül szétaprózott birtokstruktúra alakult ki;
- › az agrárgazdaság tőkehiányos, az eszközállomány elhasználódott, az élelmiszer-ipari üzemek egy része is korszerűsítésre szorul;
- › a termelői és feldolgozó szektorra a szétaprózottság jellemző, nagyon kevés a versenyképes méretű integráció, szervezett együttműködésen alapuló szövetkezés;
- › a nagyarányú falusi munkanélküliség foglalkoztatói kényszert, jelentős szociális terhet jelent, amely – ha közvetve is, de – fékezi a versenyképes mezőgazdasági tevékenység kialakítását;
- › hiányos az egyéni gazdálkodók többségének szakmai felkészültsége a korszerű agrárgazdaság ismeretigényéhez képest, ennek ellensúlyozására az ütőképes szaktanácsadási hálózat nem alakult ki.

A magyar agrártörténet legfőbb tanulságai, amelyek döntőek EU-csatlakozásunk szempontjából:

› Magyarország történelme során az adott kor színvonalának megfelelően képes volt a lakosságot ellátni élelmiszerekkel úgy, hogy még exportálni is tudott. Az export – az Osztrák–Magyar Monarchia idején és 1970–1989 között – forrása is volt mezőgazdaságunk fejlesztésének. Ebben nagy szerepet játszott, hogy a növény- és állattenyésztés megfelelő arányokban részesedett az áruterelésből. A rendszerváltás óta az állatállomány csökkenése – az elmúlt száz évhez viszonyítva – példátlan mértékű, és veszélyezteti a hosszabb távon fenntartható agrárgazdasági struktúrát.

› Magyarországon az agrárgazdaság akkor fejlődött a legdinamikusabban és közelítette meg legjobban a legfejlettebb országok színvonalát, amikor viszonylag jól kiszámítható politikai-gazdasági integrációk része volt, előrelátható peremfeltételekkel, függetlenül azok társadalmi-ideológiai irányultságától (például Osztrák–Magyar Monarchia, KGST).

› Az elmúlt majd másfél század során, agrárgazdaságunk töretlenül – még a legnehezebb gazdasági-politikai helyzetben is – képes volt a fejlett nyugati régiókba exportálni, teljesítve azt a nemzetgazdasági igényt, hogy az ország külkereskedelmi egyensúlyát javítsa. A magyar agrárszektor tartósan az ország legnagyobb devizatöbblet-előállítója – másfél évszázada szinte töretlenül.

› A mezőgazdaság történelmünk során folyamatosan tőkehiányos volt. A modernizációhoz rendszeresen szükség volt más ágazatokban képződött hazai és külföldi tőke igénybevételére, biztosítva a szabad tőkeáramlást. Az évszázadok során sokszor telepítettek be az országba külföldieket is, részben azért, hogy az elnéptelenedett területeket megműveljék, részben pedig azért, hogy új mezőgazdasági és feldolgozási eljárásokat, növény- és állatfajtaikat hozzanak be, befektetéseikkel enyhítsenek a tőkehiányon.

› A külföldi tőkebefektetések a mezőgazdaságban – ellentétben az ipari beruházásokkal – tartós hatásúak voltak, máshová nehezen vagy nem áttelelthetőek, és nagymértékben hozzájárultak a hazai munkaerő foglalkoztatásához. Félreértés ne legyen: én nem a földeladásról, hanem arról beszélek, hogy a mezőgazdaság mennyire megsínyli a tőkehiányt. A tőkevonzás nem földeladás, hanem ésszerű bérleti rendszer, biztos piac, stabil jogrend kérdése.

Hazánk Európai Unióból való kimaradása esetén számolnunk kellene – a teljesség igénye nélkül – azzal, hogy agrárgazdaságunk minden EU-védelmi ernyő nélkül lenne kiszolgáltatva a globalizációs versenyhatásoknak, hasonlóan ahhoz, amit már megéltünk Trianon után. De a mai helyzet sokkal súlyosabb lenne, mert a szomszéd országok fejlettebbik része most, a többi pedig néhány év múlva EU-taggá válik, s mi „szigetként” lennénk kiszorítottjai az EU-agrárrendszerének. Visszaállnának velünk szemben a vámok és behozatali tilalmak, és célországunk lennénk a fölösleget levezető, támogatott EU-exportnak. Ma agrárexportunknak már kétharmada az EU-tagországokba irányul, mégpedig vámkorlátok nélkül! Elhagynának bennünket az élelmiszer-ipari vállalatok tulajdonosai, mert a kívülállók versenyhátránya ellen nincs orvosság. Termelésünknek – az 1991-es válsághoz hasonlóan – újabb csökkenést kellene elviselnie, sok tízezer ember maradna munka nélkül.

Majd minden fejlesztési célt, amelyet az Európai Unió is megkövetel – az áru nyomon követését, a statisztikai számbavételt, az állatjóléti, állatvédelmi előírások érvényesítését, az élelmiszer-biztonság, a környezetvédelem, a vidékfejlesztés, a birtokstruktúra korszerűsítését, az intézmény- és humán erőforrás-fejlesztést, az infrastruktúra javítását célzó és más programokat – az EU-csatlakozástól függetlenül is meg kellene valósítanunk, de uniós források nélkül. Ezek ugyanis alapvető nemzeti érdekeket szolgáló feladatok, melyek hosszabb halasztást már alig tűnnek.

A csatlakozás végre több évre előre kiszámíthatóvá teszi azokat a gazdasági és politikai feltételeket, amelyek alapján a gazdálkodók képesek lesznek stratégiai tervezésre. Az EU-csatlakozás megvéd az elmúlt években oly gyakran tapasztalt és nagyon sok kárt okozó – a napi politika által vezérelt – gazdaságiszabályozó-módosítástól.

#### **Az uniós támogatás összege:**

Magyarország uniós csatlakozását követően az első évben, 2004-ben közvetlen termelői támogatásként 299,3 millió euróra – 75 milliárd forintra – számíthat. A támogatásra azok a gazdálkodók jogosultak, akik 2003. június 30-án jó mezőgazdasági állapotban tartották területüket, és az mezőgazdaságilag hasznosított területnek minősült. Ide tartoznak a szántóterületek – beleértve a szántóföldi zöldeket is –, az állandó gyepterületek és az ún. állókultúrák, vagyis a szőlő és a gyümölcs.

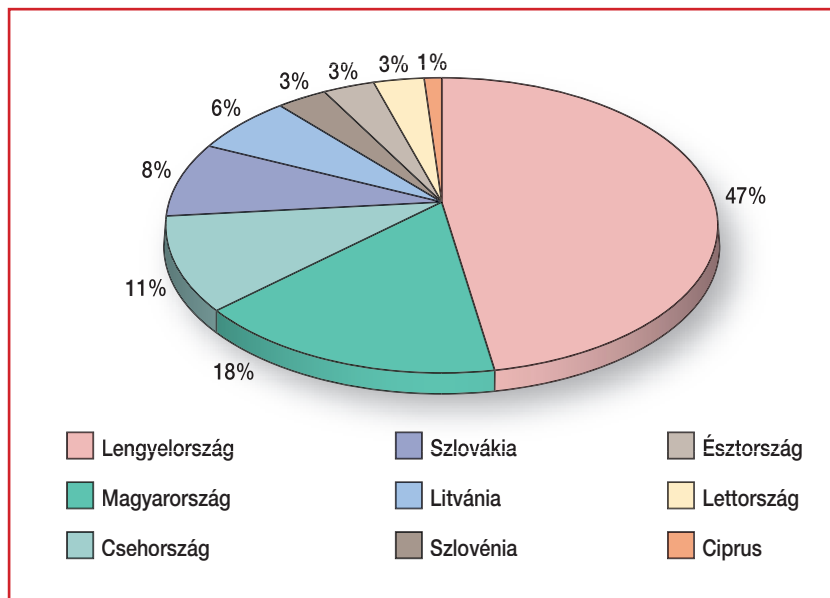
A szakértárca számítása szerint Magyarországon a támogatható terület nagyság 2004-ben kb. 4 314 000 hektár. A támogatás összege hektáronként várhatóan 17 690 forint körül alakul. Az uniótól kapott támogatási összeget Magyarország a csatlakozási szerződés szerint maximum további 30 százalékkal kiegészítheti.

#### **Nemzeti támogatások:**

A Közös Agrárpolitika (KAP) keretébe tartozó, részben vagy egészen közösségi finanszírozású támogatások mellett maximum hároméves átmeneti ideig lehetőség lesz egyes, a csatlakozás idején futó nemzeti támogatások továbbvitelére is. Ezeket a támogatásokat a belépés napját követő négy hónapon belül megfelelő módon be kell jelenteni az Európai Bizottságnál. A bejelentett támogatások közül a KAP-szabályaival össze nem egyeztethetőket Magyarország köteles legkésőbb a tagság harmadik évének végéig megszüntetni.



*Az Európai Unió agrártámogatásainak országok közötti megoszlása. Magyarország viszonylag fejlett agrárgazdasága révén az ország területéhez és a lakosság számához képest nagyon jelentős támogatásban részesül*



Meggyőződésem, hogy az Európai Unión belül már belátható időn belül olyan pozíciót érhetünk el, amely sokban hasonlít majd az Egyesült Államok kukoricaövezetébe vagy annak közelébe eső szövetségi államok pozícióihoz (például Minnesota, Illinois, Iowa, Észak-Karolina). Magyarország – Franciaországgal együtt – Európa kukoricaövezetébe tartozik. Az Egyesült Államokban ma ezeken a területeken a leggyorsabb a mezőgazdaság fejlődése. Nagyon sok nyugat-európai szakember osztja azon véleményemet, hogy Magyarország belátható időn belül Európa egyik erős agrárgazdasággal rendelkező országa lesz. Számunkra pedig ez a pozíció nem is lesz szokatlan, van bőven történelmi előzménye. Ugyanakkor a magyar agro-ökológiai adottságok sokszínűbbek is az ún. tiszta kukoricaövezeteknél, ebből következően sok régiókban tág tere nyílik számos más, odaillő mezőgazdasági ágazat művelésének, kihasználva a világ legszélesebb élelmiszer-választékát igénylő hatalmas piacát, az Európai Uniót.

Magyarország ma sem „üres kézzel” megy az Európai Unióba. És nem is rossz induló, majd fokozatosan javuló támogatási feltételekkel számolhatunk. Ami pedig az Európai Unió agrárpolitikájának reformjait illeti, itt minden változtatás, minden új lépés az újonnan belépettek felzárkózását, az egyenlő bánásmód megerősödését szolgálja. Ne feledjük el: e döntéseknek már a tíz új tagország, így hazánk is, szavazati joggal rendelkező résztvevője lesz.

## Ajánlott irodalom

- Agrárgazdasági információk. – Az Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet (AKII) kiadványsorozata a 2000–2003. közötti időszakról. Bp.: AKII
- Bedő Zoltán: Szántóföldi növények. In: Magyar Tudománytár. Főszerk.: Glatz Ferenc. Bp.: MTA Társadalomkutató Központ, Kossuth K., 2003. Vol. 3. 316–336. p.
- Cameron, Rondo: A világgazdaság rövid története a kőkorszaktól napjainkig. Maecenas Könyvek. Bp.: Talantum, 1998.
- Estók János–Fehér György–Gunszt Péter–Varga Zsuzsa: Agrárvilág Magyarországon, 1848–2002. Bp.: Mezőgazdasági Múzeum, Argumentum K., 2003.
- Glatz Ferenc: A magyarok krónikája. Bp.: Officina Nova, 1995.
- Horn Péter: Haszonállatok tenyésztése. In: Magyar Tudománytár. Főszerk.: Glatz Ferenc. Bp.: MTA Társadalomkutató Központ, Kossuth K., 2003. Vol. 3. 433–448. p.
- Horn Péter: Nemzetközi integráció és nemzeti identitás az állattenyésztésben. *Állattenyésztés és Takarmányozás*, 2002, 51. 5. 451–457. p.
- Kapronczay István (szerk.): A magyar agrárgazdaság a rendszerváltástól az Európai Unióig. Bp.: Szaktudás K., 2003.
- Kiss Judit: A magyar mezőgazdaság világgazdasági mozgástere. Bp.: Akadémiai K., 2002.
- Udovecz Gábor: A magyar agrárgazdaság versenyelője az Európai Unióban. *Magyar Tudomány*, 2002/9. 1173–1180. p.
- Udovecz Gábor: A magyar mezőgazdaság versenyhelyzete. *Gazdálkodás*, 2003. 47. 4. 15–27. p.
- Varga Gyula: Az Európai Unió agrárpolitikájának alapjai és a magyar csatlakozás. In: Európai integrációs alapismeretek. Szerk.: Blahó András. Bp.: Aula K., 2002. 241–286. p.
- Varga Gyula: Az agrárgazdaság és a vidék fejlesztésének főbb stratégiai kérdései. *Európai Tükör*, 2002. 5. 39–59. p.

